

ORHUN YAZITLARININ EĞİTİM BİLİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Examination of Orkhon Inscriptions in terms of Educational Sciences

Cem TOPSAKAL¹

ÖZ: Orhun Yazıtları tarihte, Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun alfabesi ile Göktürkler tarafından yazılmıştır. Dönemin Türk tarihini aydınlatması, özgürlüğü kaybetme ve bağımsızlık mücadelesi, kağanların halkını bilinçlendirmesi, iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlışı ortaya koymasını coşkulu, etkileyici, inandırıcı, edebi bir anlatımla açıklayan söylev örnekleri olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmada Orhun Yazıtları; eğitim tarihi, eğitim felsefesi, eğitim sosyolojisi, yaygın eğitim, öğretim ilke, yöntem ve teknikleri, değerler eğitimi, eğitim yönetimi, eğitim hukuku, eğitim psikolojisi, Türk dili ve edebiyatı özel öğretim yöntemleri, eğitim sistemi açılarından incelenmiştir. Eğitim tarihi açısından Türk milletinin ilk yazılı belgeleri olmaları, kronolojik tarih eğitimi açısından önemlidir. Eğitim felsefesi ve eğitim sosyolojisi açısından, eğitimin amaçlarının başında yer alan vatandaşlık eğitimi örnekleri bulunmaktadır. Yaygın eğitim açısından, yazıtlarda Türk milletine hitap eden devlet yöneticilerin halkı eğitmeleri, bilinçlendirilmeleri söz konusudur. Öğretim ilke, yöntem ve teknikleri boyutunda, anlatım yöntemlerinden söylev tekniğinin siyasi çeşidinin özelliklerini taşımakta, örnek olay ve soru cevap teknikleriyle desteklenmektedir. Değerler eğitimi boyutunda, bağımsızlık, özgürlük,

ABSTRACT: Orkhan inscriptions were written by Göktürks with the Orkhan alphabet which is the first known alphabet of the Turks. It can be accepted as an example of discourse explaining Turkish history, losing freedom and the fight for independence, awareness raising activities by khagans, and their wish to reveal those which are good-bad and true-false with an enthusiastic, impressive, convincing, and literary expression. In this study, Orkhan inscriptions were examined from the perspectives of educational history, educational philosophy, educational sociology, non-formal education, teaching principles, methods and techniques, values education, educational administration, education law, educational psychology, Turkish language and literature special education methods, and education system. In terms of educational history, being the first written documents of Turkish nation makes these inscriptions important for chronological history education. When the inscriptions are examined in terms of educational philosophy and educational sociology, it is seen that they include some examples of citizenship education which is at the forefront educational aims. In terms of non-formal education, public administrators educate Turkish people and raise public awareness in

¹ Doçent, Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Çayeli-RİZE, cem.topsakal@erdogan.edu.tr

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
06.02.2018	16.11.2018	30.12.2018

barış için savaş gibi değerler ortaya konulmuştur. Eğitim yönetimi boyutunda, liderlik eğitimi, eğitim hukuku boyutunda törelere/ yasalara bağlılık, eğitim psikolojisi boyutunda milletini tanıma ve psikolojisini bilme, Türk dili ve edebiyatı özel öğretim yöntemleri boyutunda örnekler verme, kanıtlar sunma, dayanaklandırma, zıtları gösterme tekniklerinin uygulanışı incelenmiştir. Araştırma sonuç ve önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları, Eğitim Bilimleri, Eğitim Tarihi, Eğitim Felsefesi, Öğretim İlke, Yöntem ve Teknikleri, Yaygın Eğitim.

the inscriptions. In terms of teaching principles, methods and techniques, discourse among the expression techniques, case method, and question-answer method are used in the inscriptions. In terms of values education, such values as independence, freedom, and struggle for peace are mentioned in the inscriptions. The concepts of leadership training, adherence to morals/law, and knowing the nation come to the forefront in the work in terms of educational administration, educational law, and educational psychology, respectively. In terms of Turkish language and literature special education methods, such techniques as giving examples, providing evidence, supporting and contrasting are examined. At the end of the study, conclusions and recommendations are presented.

Key words: Orkhon Inscriptions, Educational Sciences, Educational History, Educational Philosophy, Teaching Principles, Methods and Techniques, Non-Formal Education.

GİRİŞ

Tarihte “Türk” adı resmi devlet olarak ilk kez Göktürkler (Köktürkler) tarafından kullanılmıştır. Göktürkler 540’lı yıllarda ortaya çıkmış, Bumin Kağan liderliğinde 552 yılında bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Göktürk devleti I. Göktürk Kağanlığı (552-630) ve II. Göktürk Kağanlığı (682-744) olmak üzere iki dönemde incelenebilir. Muhan Kağan (553-572), İstemi Kağan (552-576), Taspar Kağan (572-581) dönemlerinden sonra anlaşmazlıklar, kişisel ve aile çekişmeleri, karışıklıklar sonucu 630 yılında I. Göktürk Kağanlığı yıkılır, ülke Çin egemenliğine geçer (Ata, 2012: 39 vd.).

Türkler, yaklaşık 50 yılı Çin egemenliğinde geçirir. 681’de Kutlug adlı başbuğlarının önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girer ve 682 yılında II. Göktürk Kağanlığı kurulur. Kutlug Kağan’a, Türk boylarını bağımsızlığa kavuşturduğu, Türk halkını derleyip toparladığı için “İleriş” adı verilmiştir. Kutlug Kağan bağımsızlık mücadelesine önce 17 kişi ile başlamış, bu sayı sonra 70 ve daha sonra 700 kişilik kuvvet olmuştur. Devletsiz, kağansız kalmış, insanları köle ve cariye olmuş, törelerini kaybetmiş bir milleti yeniden töreyi, hukuku ortaya koyarak

örgütlemiş, bağımsızlığı kazanmış ve Türk Devletini kurmuştur. Onun bir önemli çalışması da Çin'de hapiste bulunan deneyimli devlet adamı Tonyukuk'u kurtarıp yanında vezir olarak görev vermesidir (Ata, 2012: 45 vd.).

Kutlug Kağan (682-691) dan sonra Kapgan Kağan (692-716), Bilge Kağan (716-734) ve Köl Tiğın (716-731) dönemleri en parlak dönemler olarak yaşanır. Göktürk Kağanlığı, çevresindeki tüm düşmanları yenmiş ve topraklarına barış getirmiştir. Ancak 731 yılında Köl Tiğın'ın vefat etmesi ile Bilge Kağan yalnız kalır, kendi veziri tarafından zehirlenmesi sonucu 734 yılında ölür. Tahta geçen kağanların dirayetsizliği sonucu 745 yılında Uygurlar tarafından II. Göktürk Kağanlığı yıkılır (Ata, 2012: 47-48).

Köl Tiğın için bir mezar külliyesi inşa edilmiştir. Çin hükümdarı, tapınağın duvarlarında Köl Tiğın'ın savaş resimlerini yapmak üzere altı ressam ve heykeltıraş yollamıştır. Köl Tiğın anıtının kazınması için de 3.75 m. yüksekliğinde boş bir mermer sütun göndermiştir. Bu mermer sütunun üç yüzüne Türkçe, batı yüzüne ise Çince yazılar işlenmiş, 732 yılında bu yazıt diktirilmiştir. 734 yılında Bilge Kağan'ın ölümü üzerine oğlu Tenri Tiğın tarafından Bilge Kağan için başka bir yazıt dikilmiştir. Bu iki yazıtı da yazan Köl Tiğın'ın yeğeni Yollug Tiğın'dır. Vezir Tonyukuk'un yazıtı iki tanedir, birinci yazıt 243 cm ve 35 satır, ikinci yazıt 217 cm ve 27 satırdan oluşmaktadır (Alyılmaz, 2000: 103). Bu yazıtlar diğer yazıtlardan daha uzak yer olan Tola ırmağı kenarına dikilmiştir. Kesin dikiliş tarihi bilinmemekle birlikte, 720-725, 725, 732 veya daha sonra olarak tahmin edilmektedir (Ata, 2012: 49).

Orhun Yazıtları için Ergin (1970, I) şunları ifade eder: Türk adının, Türk milletinin adının geçtiği ilk metindir. İlk Türk tarihidir ve taşlar üzerine yazılmış tarihtir. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşmasıdır. Devlet ve milletin karşılıklı görevlerinin açıklanmasıdır. Türk töresinin, medeniyetinin, kültürünün vesikasıdır. Türk askeri dehasının, askerlik sanatının esaslarıdır. Türk feragat ve faziletinin büyük örneğidir. Türk sosyal hayatının ulvi bir tablosudur. Türk edebiyatının ilk şaheseridir. Türk hitabet sanatının, hükümdarın yalın ve keskin üslubudur. Türk milliyetçiliğinin temel kitabıdır. Bir toplumu millet yapan, milli istikameti aydınlatan ışıktır. Türk dilinin kaynağı, yazı dilinin ilk örneğidir. Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk yüzyıllarına çıkaran delildir. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 yıl önceye götüren belgedir. Çin hakkında Türk ikazıdır. Türklüğün iftihar vesilesi bir eserdir. İnsanlık aleminin sosyal içerik bakımından en anlamlı mezar taşlarıdır. Durmuş (2007), yazıtların okunması ile Türklerin sosyal, siyasi, iktisadi, hukuki, askeri ve dini durumları

hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtir (Durmuş, 2007, 35). Karahasanoğlu (2002), Türk milletine seslenme Devlet adamlarının iletişim süreçlerini incelemiş, demokratik ve iletişim kültürüne sahip olduklarını ve halkı ikna etmek için bu mesajlarda hiçbir şeyi gizlemedikleri, söylenenlerin büyük çoğunluğunun doğru olduğu sonucuna ulaşmıştır (Karahasanoğlu, 2002: 194 vd.). Orhun Yazıtları üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaların açıklamalı kaynakçası çalışmasını yapan Kaçar (2013), yüz altmış eseri özetlemiştir. Türk dili ağırlıklı çalışmalarda eğitim konusu çok az yer almaktadır.

Akyüz (2015), Göktürklerin alfabe ve yazılı eserleri bırakmalarından örgün ve planlı bir eğitim yapmış olduklarını, Vezir Tonyukuk’un Göktürk töresinin korunmasında oynadığı önemli rolden dolayı eğitimci bir devlet adamı olduğunu, alp insan tipi yetiştirildiğini belirtir. Anıtlarda Türk hükümdarlarına ve Türk milletine tarih dersi verildiğini, yazılı tarih bilgisini milletin öğrenip bilmesini istemesi ile Bilge Kağanı Türk tarihinin ilk siyasal eğitimcilerinden biri olarak değerlendirir. Yazılı belgeleri bir çeşit söyleve benzetir (Akyüz, 2015: 13). Ünal ve Öztürk (2008), İslamiyet’ten önce Türklerde düzenli bir eğitim sistemi görüldüğünü ifade eder (Ünal ve Öztürk, 2008: 89).

1.1.Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belgesel (doküman) incelemesi kullanılmıştır. Belgelere-dokümana dayalı araştırmalar programlar, yönetmelikler, kitaplar, gazeteler, raporlar gibi çeşitli yazılı ya da elektronik ortamlarda kayıtlı olan verilerin analizine dayalı yürütülen çalışmalardır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012, 12; Karasar, 1994: 183 vd). Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187). Doküman incelemesinin aşamaları şu şekilde ayrılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 193): 1-Dokümanlara ulaşma, 2-Orijinaliğin kontrol etme, 3-Dokümanları anlama, 4-Veriyi analiz etme, 5-Veriyi kullanma.

Bu çalışmada konu ile ilgili alanda en önemli çalışmaların başında gelen Muharrem Ergin’in Orhun Abideleri (1970) adlı eseri esas alınmıştır. Bu eser alanında ilk ve özgün olma özelliği taşımaktadır. Çalışmada eser incelenmiş, zaman zaman diğer eserlerle de desteklenmiştir. Dokümanlar belirli sistem içinde ve birbirleriyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir. Ana eserdeki ifade edilen konular, başka dokümanlarda ifade edilenlerle teyit edilmiş, doğrulanmıştır. Dokümanlar arasında belirli olay ve olgulara ilişkin farklı bakış açıları ve yorumların olup olmadığına bakılmış, açık, seçik, doğru verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.2.Verilerin Analizi

Çalışmada tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması söz konusudur. Araştırmacı eğitim bilimleri kategorileri oluşturmuştur. Bu kategorinin oluşumunda Hesapçıoğlu, M. ve Alpaslan Durmuş (2006). *Türkiye’de eğitim bilimleri: bir bilanço denemesi*. Ankara: Nobel Yayınları adlı eserden yararlanılmış ve geliştirilmiştir. Orhun Yazıtları Eğitim Tarihi, Eğitim Felsefesi ve Eğitim Sosyolojisi, Yaygın Eğitim, Öğretim İlke, Yöntem ve Teknikleri, Eğitim Yönetimi ve Eğitim Hukuku, Eğitim Psikolojisi, Türk Dili ve Edebiyatı Özel Öğretim Yöntemleri alt tema/ kategorileri açılarından analiz edilmiştir.

Analiz birimi olarak alt temalarda eğitim kavramları ele alınmıştır. Bunlar örgün eğitim, planlı eğitim, yaygın eğitim, eğitimin amaçları, vatandaşlık eğitimi, siyasi lider yetiştirme, açıklık ve düzeye uygunluk ilkeleri, söylev tekniği, örnek olay, tartışma, anlatma yöntemi, soru ve cevap tekniği, liderlik, hesap verilebilirlik, şeffaflık, kriz yönetimi, yasalara bağlılık, zorunlu eğitim, toplum psikolojisi, tekrar yoluyla öğretim, örnekler verme, kanıtlar sunma, dayanaklandırma, zıtları gösterme teknikleridir.

2. ORHUN YAZITLARININ EĞİTİM BİLİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Göktürklerin eğitim anlayışı Hunların eğitim anlayışına çok benzemektedir. Hunlarda eğitim savaş eğitimi, hayvan yetiştiriciliği, bağımsız yaşama azmi ve bunun gelecek nesillere aktarımı, mesleki eğitim, kısmen ziraat ve tarım eğitimi, dini eğitim ve çocuk eğitimi ağırlıklı idi (Akyüz, 2015: 6 vd; Ünal ve Öztürk, 2008: 92 vd). Göktürkler göçebe bir yaşam biçimine sahip oldukları için savaşa her an hazır olmaları nedeniyle savaş eğitiminde ileri idiler. Göktürkler sürü besleyerek yiyeceklerini temin ediyorlardı. Kısmen de olsa ziraat yapıyorlar, tarım işleriyle uğraşıyorlardı. Hayvan ürünlerinin değerlendirilmesi ve ziraat yolu ile çeşitli araç-gereç yapımı, usta-çırak ilişkisi içinde gelişmişti. Din de kısmen bir eğitim aracı idi. Çocukları seven Türkler, tarih boyunca bağımsız yaşama azmi içinde olmuşlar ve bunu gelecek nesillere aktarmışlardır. Çocuk eğitiminde toplumun töresi önemli bir rol oynamıştır (Akyüz, 2015: 5 vd; Ünal ve Öztürk, 2008: 92 vd).

Göktürklerin 38 harfli gelişmiş bir alfabe ile işlenmiş bir dile sahip olmaları, yazılı eser bırakmaları, devlet mekanizmalarındaki düzen, sosyal devlet anlayışı, eski Türk takviminin ıslah edilişi örgün, planlı bir eğitimin delilleri olarak görünmektedir (Akyüz, 2015: 11; Kafesoğlu, 1988: 325).

Bu bölümde Orhun Yazıtları günümüz eğitim bilimleri açısından incelenmiştir. Eğitim bilimleri kendi içinde ondan fazla alt dala ayrılmaktadır. Bunlar eğitim tarihi, eğitim felsefesi, eğitim sosyolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim hukuku, eğitim yönetimi, eğitim planlaması, eğitim denetimi, eğitim sistemi, özel eğitim, program geliştirme, ölçme ve değerlendirme, eğitim istatistiği, rehberlik ve psikolojik danışma şeklinde ayrılabilir (Hesapçioğlu ve Durmuş, 2006: 1 vd). Orhun Yazıtları içinde yer alan esaslar belirlenmiş, sınıflama yapılmış, sonra ilgili olduğu eğitim bilimi alt dalı ile ilişkilendirilmiştir. Bazı esaslar birkaç alt dalı ilgilendirdiğinden, baskın olan alt dal altında açıklanmıştır.

2.1.Eğitim Tarihi

Orhun Yazıtları Türk milletinin bu güne kadar bilinen ilk yazılı belgeleridir. Göçebe yaşam biçimine sahip Hunlarda sözlü kültür geleneği vardı. Göktürkler ise Orhun Yazıtları ile yazılı kültüre geçişin öncüleri olmuştur. 38 harfli Göktürk alfabesi Türk eğitim tarihinde bir ilktir. Yazıtlar kronolojik tarih eğitimi açısından önemlidir. Yazıtlar okunduğunda Göktürk tarihi, bağımsızlığı kazanma, bağımsızlığı kaybetme, yapılan savaşlar kronolojik olarak anlatılır, Göktürk devletinin siyasi ve kültür tarihi ortaya konulur. Almancanın en eski yazılı metinleri M.S. 750'lerden sonra, İngilizcenin ilk yazılı belgeleri M.S. 750'lerden sonra ve Fransızcanın en eski yazılı belgesi M.S. 842 tarihlidir (Akyüz, 2015: 11). Göktürkler, Orhun Yazıtları ile bu alfabelerden daha önce yazılı metin vererek dünya eğitim tarihinde yerini almıştır.

2.2.Eğitim Felsefesi ve Eğitim Sosyolojisi

Eğitim felsefesinde yetiştirilmek istenen insan tipi önemlidir (Tozlu, 2014: 116). Göktürklerde alp insan tipi yetiştirilmek amaçlanmaktadır. Göçebe olarak yaşayan, çevresi genel olarak düşman toplum ve devletlerle çevreli olan Göktürkler, bağımsız yaşayabilmek için savaşmak zorunda kalmışlardır. Kimi zaman savaşlar, kimi zaman çevresindeki toplumların oyunları sonucunda özgürlüklerini kaybetmiştir. Yeniden bağımsızlığını kazanabilmek için zorlu mücadeleler yapmışlardır. Orhun Yazıtlarındaki esaslar ile toplum da bir bütün olarak yetiştirilmek istenmiştir (Ergin, 1970). Buna göre toplum bilinçli olacak, çaba harcayacak, oyunlara kanmayacaktır.

Eğitim sosyolojisinde eğitimin-okulun amaçları arasında vatandaş yetiştirmek yer almaktadır (Tezcan, 2015: 90; Celkan, 1991: 41). Orhun Yazıtlarında eğitimin amaçlarının başında yer alan vatandaşlık eğitimi örnekleri bulunmaktadır. Düşmanını tanıyan, tuzaklarına kanmayan (Ergin, 1970: 2), düşmanının planlarını bilen,

törelere unutmayan (Ergin, 1970: 6), düşmanları ile savaşan, vatanına, bağımsızlığına, kağanına sahip çıkan (Ergin, 1970: 9 vd) vatandaş profili çizilmektedir. Yazıtlarda bağımsızlık, özgürlük, barış için savaş gibi değerler ortaya konulmuş, bu değerlerin eğitimi yapılarak vatandaşlara kazandırılmaya çalışılmıştır.

Eğitim sosyolojisinde eğitimin-okulun amaçları arasında siyasi lider, önder yetiştirmek de yer almaktadır (Tezcan, 2015: 90). Orhun Yazıtlarında liyakatli kağan ve yöneticilerin milletini kurtardığı belirtilerek, yeteneğin Tanrı vergisi olmakla birlikte, dolaylı olarak donanımlı liderlerin yetiştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır (Ergin, 1970: 4).

Yönetici ve liderlerde bulunması gereken bir özellik devlet ve millet derdiyle dertlenmesidir. Vezir Tonyukuk bunu bir olayla açıklar: Bir gün Oğuzdan bir casus gelir. Dokuz Oğuz kağanı, çevre ülkelerden Çin'e ve Kıtay'a elçi göndermiş ve Göktürklerin kağanının cesur, vezirinin bilgili olduğunu, bunların Çin'i, Kıtay'ı ve Oğuz'u yok edeceğini, buna engel olmak için Çin'e güneyden, Kıtay'a doğudan ve Oğuz'a da kuzeyden hücum etmeyi önermiştir. Bu sözü duyan Vezir Tonyukuk'u bir dert, düşünce almış ve "gece uyuyacağı gelmemiş, gündüz oturacağı gelmemiş" (Ergin, 1970: 37-38). Çözüm olarak düşmanların birleşmesinden önce davranarak onlarla tek tek mücadele kararı alınmış ve başarılı olunmuştur.

Köl Tiğın ve Bilge Kağan Yazıtlarında içerik ile Tonyukuk'un Yazıtları içeriği arasında fark bulunmaktadır. Yazıtlarda aynı dönem değerlendirilir, ancak Tonyukuk'un içeriği Köl Tiğın ve Bile Kağan Yazıtlarında anlatılanlara verilmiş cevaplar niteliğini taşımaktadır. Yazıtlarda o dönemde Türk milletine yapılmış hizmetlerden söz eder, görüş farklılıklarını da belirtilir. Buradan siyasi görüş farklılıklarının tartışılabilirliği sonucuna ulaşılabilir (Ata, 2012: 71). Bu durum siyaset bilimi ve demokrasiye uygundur.

2.3.Yaygın Eğitim

Örgün eğitiminin yanında yapılan ve onu destekleyen eğitime yaygın eğitim denir (E. Akyüz, 2006, 106). Orhun Yazıtlarında Türk milletine hitap eden devlet yöneticilerin halkı eğitmeleri, bilinçlendirilmeleri söz konusudur. Bilge Kağan stratejik coğrafi yerleşim yeri olarak Ötüken'i seçer. Çin halkının tatlı sözleri, yumuşak ipekli kumaşları olduğunu, bunları kullanarak uzaklarda yaşayan halkları kendine yaklaştırdığı ve onların kendi egemenliği altına alarak köle ettiğini, geçmişte Türk halkının da bu oyuna geldiğini (Ergin, 1970: 3) belirterek halkını eğitir. Türk milletinin "Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin" (Ergin, 1970: 3) diyerek olumsuz özelliğini saptar.

Sonucunda kağanının sözünü dinlemediğinden her yere gittiğini ve mahvolduğunu, yok edildiğini belirtir. Halka, artık bunları yapmaması konusunda yol gösterir. Töreyi, hukuku unutmamalarını öğütleyerek bir nevi örf ve adet hukuku eğitimi yapar. Dostunu, düşmanını unutmamasını ister ve geçmişten örneklerle tarih eğitimi yapar. Bilge Kağan halka yönelerek, onlarla iyi ilişkiler ve iletişim kurarak olumlu sonuçlar elde etmiş, halk katında değeri yücelmiş, başarılı olmuş (Karahasanoğlu, 2002: 200), eğitimini sözlü ve yazılı olarak gerçekleştirmiştir.

Vezir Tonyukuk'ta muhtemel Çin propagandası etkisiyle Budizm'in Türklerce benimsenme düşüncesine karşı çıkmış, bu dinin Türkleri uyuşturacağını ileri sürmüş, Göktürk töresinin korumasını sağlamış, toplumun sosyal düzenini ayakta tutan eğitimci bir devlet adamı olmuştur (Akyüz, 2015: 11). Tonyukuk'a göre Türkler sayıca pek az olduklarından milli kimliklerini koruyabilmelerinin tek şartı "suları ve otları izlemek" ve sürekli yerleşim merkezleri kurmamaktır (Ata, 2012: 47). Buna göre Göktürklerin göçebe olmalarının gerçek nedeninin varlık mücadelesi olduğu belirtilebilir.

2.4.Öğretim İlke, Yöntem ve Teknikleri

Orhun Yazıtları öğretim ilkelerinden açıklık ve düzeye uygunluk ilkelerine uygundur. Günümüz öğretim anlayışında açıklık ilkesine göre öğretmen, öğretim ortamında sunmak istediklerini açık ve net olarak ifade etmeli ve öğrencinin düzeyine, sahip olduğu dil kapasitesine göre sunmalıdır (Akay, 2015: 34). Orhun Yazıtları dil olarak açık, anlaşılır ve halkın düzeyine uygundur. Anlaşılmayan kavramlara, karmaşık cümlelere yer verilmemiştir. "Sözümü tamamıyla işit...Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle" (Ergin, 1970: 3) diyerek kısa, öz, anlamlı, anlaşılır cümleler kullanılmıştır.

Orhun Yazıtlarında anlatım yöntemlerinden söylev tekniğinin siyasi çeşidinin özellikleri görülmektedir. Söylev, belli bir konuda duygusal yönü ağır basan, dinleyici grubunu etkilemeye dayalı konuşma türüdür (Şahan, 2015: 346). Yöneten-yönetilen olgusu ve iletişimini açıklar (Karahasanoğlu, 2002: 203). Orhun Yazıtlarında özgürlük, bağımsızlık, tarih bilinci gibi düşünceler açıklanmış, Türk milleti coşturulmuş, bu amaç etrafında kenetlenmelerine çalışılmıştır. Köl Tiğın ve Bilge Kağan yazıtlarında canlı, heyecanlı, parlak ve etkileyici bir üslup hakim iken, Tonyukuk yazıtında daha ciddi, seçkin sözler ve ifadeler yer alır (Ata, 2012: 69).

Gerçek hayatta karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek sorunlu bir olayın sınıf ortamına getirilerek analiz edilmesi, tartışılması, çözüm yolları aranması yoluyla öğrenmeye örnek olay yöntemi denir (Komisyon, 2010, 117). Orhun Yazıtlarında geçmişte Çin milleti ile

yaşananlar (Ergin, 1970: 2), “Çin milleti.. büyük kardeş ile küçük kardeşi birbirine düşürdüğü için..” (Ergin, 1970: 5), yapılan savaşlar “Yekun olarak yirmi beş defa ordu sevk ettik, on üç defa savaştık” (Ergin, 1970: 7) gibi örnek olaylar anlatılmaktadır. Örnek olay yöntemi öğrenilenleri günlük yaşamla ilişki kurulmasını, ilgi ve dikkatini sağlar. Problem çözme becerisi kazandırır. Analiz, yorumlama ve karar verme yeteneğini geliştirir (Şahan, 2015: 353).

Orhun Yazıtlarında bağımsızlığı kaybetme ve kazanma yolları da tartışılmıştır. Tartışmada soru ve cevap tekniği kullanılmıştır. “Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?” (Ergin, 1970: 3). “ Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?” (Ergin, 1970: 3). “Üstte gök batmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti?” (Ergin, 1970: 8). “..Ben Bilge Tonyukuk:..Niye kaçıyoruz? Çok diye niye korkuyoruz? Az diye niye kendimizi hor görelim?” (Ergin, 1970: 42). Bu sorular ile ilgi ve dikkat çekildiği, durum saptaması yapıldığı, belli gerçeklerinin ve bilgilerin hatırlatıldığı, yüksek düzeyde düşünme süreçlerine teşvik edildiği, duyguların ifade edildiği (Borich, 2014: 227-228) belirtilebilir.

Anlatım yönteminin kalıcı olması ve sınırlılıklarını aşmak için görsellerden yararlanılabilir (Şahan, 2015: 353). Orhun Yazıtları da görsel eğitime uygundur. “ Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il yutacağını burda vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum. Ona bakarak bilin. Gönüldeki sözümü vurdurdum” (Ergin, 1970: 3). Orhun Yazıtlarını ziyaret ederek, görerek, okuyarak ve duygulanarak öğrenme söz konusudur. Görsel, duyuşsal öğrenme, öğrenmenin kalıcılığını sağlamaktadır. Orhun Yazıtlarını o dönemin şartlarına göre eğitim teknolojisi aracı olarak görmek mümkün olabilir. Eğitimde teknoloji kullanımı ile okuyanların güdelenmesi ve ilgisini arttırması, okuma ve yazma becerisini arttırması, hayal kurma, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri ve çok kültürlü anlayışı geliştirme gibi yararları bulunmaktadır (Borich, 2014: 207).

2.5.Eğitim Yönetimi ve Eğitim Hukuku

Eğitim yönetimi konularından biri liderliktir. Liderlik, bireyin tanımlanmış başarıya ya da örgütsel amaçlara ulaşmak için diğer grup üyelerini etkilediği bir süreç olarak tanımlanabilir. Buna göre liderliğin üç boyutu; etki, amaçlara ulaşma ve takipçilerdir (Lunenburg ve Orntsein, 2013: 100). Dönüşümcü liderler izleyenleri, eski varsayımları, gelenekleri ve inançları sorgulayarak, eski sorunlara yeni yöntemlerle yaklaşarak yenilikçi ve yaratıcı olmaya teşvik ederler (Hoy ve Miskel, 2015: 398). Orhun Yazıtlarındaki liderlerde

dönüşümcü liderlik özelliklerinden biri olan entelektüel uyarıma bir başka deyişle yaratıcılık sorununa eğilme söz konusudur. Orhun Yazıtlarında adları geçen başta Bilge Kağan, Köl Tiğın ve Vezir Tonyukuk olmak üzere diğer kağanlar toplumun, milletin, kağanlığın, devletin liderleridir. Türk milletine önder olarak esaretten özgürlüğe, bağımsızlığa, düzene, barışa, refaha kavuşturmuşlardır. “..Beslemiş kağanının sözünü almadan gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanınla her yere hep zayıflayarak, ölerek yürüyordun” (Ergin, 1970: 3). “İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutu vermiş, düzenleyivermiş” (Ergin, 1970: 4). “Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş” (Ergin, 1970: 6). Milletin eğitimcileri olan bu liderler, önceki olumsuzluklara düşmemek, devlet sistemini sağlamlaştırmak için Orhun Yazıtlarının bengü taşlara, ölümsüz taşlara işletmiş, içeriğinin unutulmaması amacıyla bir çeşit eğitim programının esası durumunu getirmişlerdir.

Liderler Orhun Yazıtlarında millete hem hesap sormuş, hem hesap vermişlerdir. Millet adına kaynak, yetki ve güç kullananların, süreçlere, sonuçlara ve sorunlara ilişkin olarak millete bilgi ve açıklama yapma görevine hesap verilebilirlik denir (Acar, 2013: 384). Şeffaflık ise, kamu kurumlarının planlarına, kararlarına ve eylemlerine dair bilgileri düzenli ve yeterli biçimde ilgililere sunmasıdır (Acar, 2013: 398). “Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım” (Ergin, 1970: 3). Orhun Yazıtları baştan sona şeffaflık içinde bir hesap verme, hesap sorma olarak değerlendirilebilir (Karahasanoğlu, 2002: 199 vd.).

Orhun Yazıtlarında ifade edilenler geçmişte anlaşmazlıklar, kişisel ve aile çekişmeleri, karışıklıklar sonucu devletin yıkılması, başka devletlerin egemenliği altına girilmesi, özgürlüğün kaybedilmesi çatışma ve kriz ile ilgilidir. Göktürk Kağanlığı kimi zaman bir kazan gibi kaynamıştır: “Amcam Kağan’ın idaresi karışıklık içine düştüğü, halkta ikilik ortaya çıktığı zaman” (Kafesoğlu, 1988: 115). En büyük örgüt olan devlette çatışmanın yönetimi önemlidir. Yöneticiler çatışmanın kaynağını belirleyebilme, etkisini kestirebilme, uygun yöntemi seçme ve örgütün amaçlarına uygun olarak yönlendirebilme yeterliliklerine sahip olmalıdır (İpek, 2012: 255). Örgüt yapısını tehlikeye sokan bir durum olarak tanımlanabilen kriz, yöneticilerin takım oluşturması ve işbirliği içinde çalışmaları ile yönetilebilir (Kartal, 2012: 279). Yazıtlarda, sonra gelen kağanların Türk milletini krizden kurtardığı, çatışmasız bir ortam meydana getirildiği üzerinde durulmaktadır. Buradan kriz yönetimi ve çatışma yönetimi gerçekleştirildiği sonucu çıkarılabilir.

Orhun Yazıtlarında töre unutan milletin bağımsızlığını kaybettiği, köle olduğu belirtilmiş, Göktürk kağanlarının töreleri yeniden kazanarak canlandırdıkları üzerinde durulmuş ve törelere bağlılık istenmiştir. Töreleri, kağan emirleri günümüz anlamda yasa ya da yasa kaynakları olarak ele alındığında, yasalara bağlı yurttaşlar yetiştirmek eğitim hukukunun amaçları arasındadır (E. Akyüz, 2006, 107). Bilge Kağan'ın kendi sözlerini okumalarını istemesi/ emretmesi, okuma ve yazma öğrenilmesinin gereği anlamına gelmektedir. Okuma yazma emrini de eğitim hukukunun bir kaynağı olarak görmek mümkündür.

2.6.Eğitim Psikolojisi

Göktürk yöneticileri öncelikle Türk milletinin psikolojik, sosyolojik, tarihi özelliklerini çok iyi tanımış ve analiz etmişlerdir. Türk milletinin Çin milletine kandığını ve bunun sonucunda öldürüldüğünü, esir edildiğini ve bağımsızlığını kaybettiği saptamasını yapmışlardır. “Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok, çok, Türk milleti, öldün, Türk milleti öleceksin!”. (Ergin, 1970: 2). Türk milletinin zenginliğin kıymetini bilmediğini, kara günleri düşünmediğini ve tedbir almadığını belirtmişlerdir. “Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin” (Ergin, 1970: 3). Türk milletinin kağanının sözünü tutmadığını ortaya koymuşlardır. “Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin” (Ergin, 1970: 3). Türk milletinin hazır bulunuşluk düzeylerini tespit edip, düzeylerine uygun ve somut eğitim vermişlerdir. “Aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.. Her ne sözüm varsa ebedi taş a vurdum. Ona bakarak bilin” (Ergin, 1970: 3).

Orhun Yazıtlarında öğretim stratejilerinden sunuş kullanıldığı gibi, öğrenenin daha iyi öğrenmesini sağlamak için tekrar stratejisi de kullanılmıştır. Bilge Kağan yazıtının büyük bölümü Köl Tiğın yazıtıyla aynıdır (Ata, 2012: 68).

2.7.Türk Dili ve Edebiyatı Özel Öğretim Yöntemleri

Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde özel yöntem ve tekniklerden yararlanılır. Orhun Yazıtlarında örnekler verme, kanıtlar sunma, dayanaklandırma, zıtları gösterme tekniklerinin (Kara, 2014: 79 vd.) uygulandığı görülmektedir. Yazıtlarda Türk milletinin olumsuz özellikleri sıralanarak sonucunda nelerin olduğu kanıtlanmıştır. Liyakatli kağan ve yöneticiler ile liyakatsiz kağan ve yöneticilerin durumları ortaya konmuştur. Bumın Kağan ve İstemi Kağan için “Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece

tutmuş tabii” (Ergin, 1970: 4). “Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş tabii, oğulları kağan olmuş tabii. Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi gibi kılınmamış olacak, oğlu babası gibi kılınmamış olacak. Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buyruku da bilgisizmiş tabii, kötü imiş tabii” (Ergin, 1970: 5). Töre unutmaya ile bağımsızlığın kaybı ve kölelik, töreyi canlandırma ile bağımsızlığı kazanma ve özgürlük, fakir halk- zengin halk, kağanının sözünü dinleme-dinlememe zıtlıkları gösterilir (Ergin, 1970: 3 vd.).

Vezir Tonyukuk Yazıtlarında dört tarafın düşmanla olması ve düşmanın birleşmesi örnekle açıklanır: “Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik” ” (Ergin, 1970: 37). Burada düşman çok olsa da güçlü oldukları sonucu çıkarılabilir. “ Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce, yoğun olsa kırmak zor imiş” ” (Ergin, 1970: 38). Burada, düşmanların birleşmeden tek tek üzerine gidilmesinin daha doğru olacağı belirtilmektedir.

3.TARTIŞMA VE SONUÇ

Göktürk yöneticileri tecrübelerini halkına ve gelecek nesillere Orhun Yazıtları ile kalıcı eserler aracılığıyla bırakmışlardır. Türk tarihinde Büyük Selçuklu Veziri Azamı Nizam-ül Mülk’ün Siyasetnamesi, Osman Devletinde Koçi Bey’in Risalesi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Nutuk’u kalıcı eserlere örnektir. Günümüz devlet adamlarının edindikleri eşsiz deneyimleri vatandaşlarına yazılı kitap ya da görsel video gibi eserlerle bırakması gereği de sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu deneyimler kolay kazanılmamaktadır ve çok değerlidir. Günümüz devlet yöneticileri halkı eğitmek görevlerini geleceğimize yol göstermek adına bu tür eserlerle yapmalıdır.

Orhun Yazıtlarında bir çeşit günlük tutma tekniğinden söz etmek mümkündür. Göktürk yöneticileri kendi başlarından geçenleri günlük tutar gibi Türk milletine aktarmışlar, yazarak öğretme yolunu tercih etmişlerdir. Devlet yöneticilerinin günlük tutması, devlet işlerinin öğrenilmesi, yürütülmesi ve milli hafızanın canlı tutulması için yararlı olabilir. Osmanlı devletinde zamanın olayları kaydeden resmi devlet tarihçileri olan vakanüvisler bulunmaktaydı. Bireylerin günlük tutması hem dillerini geliştirmek hem de yaşadıklarını unutmamak için önemlidir. Birey açısından yazarak öğrenme kalıcı öğrenmelere neden olacaktır.

Ayrıca, tecrübeli devlet adamları için vefa örneği olarak türbe-anıt mezarlar yapılarak unutulmamalı, yaptıkları da hatırlanmalıdır. Türk tarihi geçmişten günümüze bu yönden oldukça zengin örneklerle doludur. Devlet büyüklerinin mezarlarına itina edilmektedir ve buna devam edilmelidir.

Anıtlardan Köl Tiğın yazıtının üç yüzü Orhun Türkçesi ile batı yüzü ise Çince yazılmıştır. Bu anıtın iki dille yazılması, o dönemin şartlarına göre Çin yetkililerin Köl Tiğın'ın anıt taşını ve ressamı göndermesi, cenaze törenine katılması nedeniyle olabilir. Aynı şekilde Bilge Kağanın anıtı da üç yüzü Orhun Türkçesi ile batı yüzü ise Çince yazılıdır. Anıtların iki dille yazılması, başka dilleri bilmenin önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle düşman toplumların kötülüklerinden emin olmak için dilleri bilinmelidir. Orhun Yazıtlarının iki dilli yazılmasının bir nedeni de, ilerleyen yıllarda gelecek ziyaretçilerden Çince bilenleri için okuma kolaylığı düşünülmüş olabilir. Yazıtların iki dilli yazılmasının faydası ilerleyen yüzyıllarda ortaya çıkmış, Türkçe okunamayan yerler Çince bölümden yararlanılarak okunmaya çalışılmıştır. Çok dil bilmenin önemi günümüzde daha da çok artmıştır. "Bir dil bir insan, iki dil iki insan" görüşü herkes tarafından kabul edilmektedir. Türk eğitim sisteminde birinci yabancı dilin yanında ikinci yabancı diller lise programlarına girmiştir. Ancak amaçlara ulaşmada, kazanımları kazanmada önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Türk toplumu tarihini çok iyi bilmeli, unutmamalıdır. Orhun Yazıtlarında tarih öğretimi yapılmaktadır. Liderler, toplumun öğretmenidirler. Orhun Yazıtları ile Göktürk yöneticileri toplumu tarih, özgürlük, bağımsızlık, dost-düşman ülkeler, barış, uyanık olma, gelecek gibi birçok konuda bilinçlendirmek istemişlerdir. Yazıtlar adeta bir anayasa niteliği taşır ve Türk milletini bilgilendiren bir ders kitabı özelliği taşımaktadır (Ünalın ve Öztürk, 2008: 100). Yaklaşık 1300 yıl öncesinden ileri sürülen ilkeler günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Bu açıdan günümüz Türk toplumu da okuma yazmadan daha ileri bir eğitim almalıdır. Orhun Yazıtlarının arka planını anlayabilmek için derin tarih, kültür, sosyoloji, siyaset bilgisi gerekmektedir. Tarihten ders almak adına Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi çok iyi okunmalı, bilinmelidir.

Halkı beslemek ve giydirmek görevini üstlenen Göktürk kağanları Orhun Yazıtları ile Türk toplumuna vatandaşlık eğitimi de vermişlerdir. İnsan haklarından öncelikle bireysel ve toplumsal yaşam hakkı, kölelik yasağı, işkence yasağı, bireysel ve toplumsal özgürlük hakkı, vatandaşlık hakkı, kendi kağanını seçme ve ona itaat etme hakkı, bilgi edinme hakkı, sosyal ve ekonomik taleplerde bulunma hakkı, eğitim hakkı, kültürel haklar, çalışma hakkı, özel mülkiyet, toprak mülkiyeti hakları konularında açıklamalar yapmışlardır. Vatandaşlarının aktif olmasını istemişlerdir. Düşman toplumların sözlerine, hilelerine kanmamalarını, bilinçli, çalışkan ve katılımcı olmaları gereği üzerinde durmuşlardır. İleri sürülen görüşler günümüz

vatandaşlık anlayışına örneğin Avrupa Birliği aktif vatandaşlık düşüncesine uygundur (Ersoy, 2013: 75).

Törelere uyma davranışı o dönemki toplumu düzenleyen kurallardan hukuka uyma anlamına da gelmektedir. Kağanın töreyi düzene sokması, hukuku güçlendirmesi, ön plana getirmesi anlamına gelmektedir. Buna göre vatandaşlar ve yöneticiler hukuka uyacaktır. Bu anlayış günümüz hukuk devleti ilkesine uygundur (Çuhadar ve Doğanay, 2013: 64).

Vatandaşlar milli ve manevi değerlere bağlı olmalı, bunları unutmamalı, yozlaşmamalı, yabancılaşmamalı, başka kültürlerin etkisi, egemenliği altına girmemelidir. Kendi kültürünü unutan kendi özünü kaybeder. Kendi özünü kaybeden bağımsızlığını kaybeder, başka toplumlara esir olur, uşak, cariyeye, köle olur. Bu nedenle kültürü koruma çok önemlidir. Bunun bir yolu ailenin çocuklarına kültürü aktarması, diğer yol da eğitimidir (Tezcan, 2015: 88). Göktürk yöneticileri bu konuda kendi üzerlerine düşen görevi yerine getirmişler, devamında bu görevi aileye ve eğitimcilere vermişlerdir.

Göktürk yöneticilerinin kendi düşüncelerini taşlara, anıtlara yazdırması öğretim ilkelerinden somut öğrenme, somuttan soyuta öğrenme ilkesine uygundur (Komisyon, 2010: 2). Göktürk yöneticileri hem kendi mezarlarının somut olarak görülmesini hem de düşüncelerinin somut olarak okunmasını istemişlerdir. Ayrıca milli hafızayı canlı tutmak hedeflenmiştir. Çünkü bir atasözümüze göre “İnsan nisyan ile malüldür” bir diğer deyişle insanın en zayıf yönü unutkanlıktır. Bu durum bir çeşit rahatsızlık, hastalık olarak dahi kabul edilebilir. İşte esaret, bağımsızlık, özgürlük gibi milletlerin tarihinde çok önemli yeri olan kavramların, değerlerin unutulmaması gerekir. Göktürk anıtları yüzyıllarca ayakta kalarak çağlar üstü bu mesajları vermiş, yaşatmış ve yaşatmaya devam etmektedir.

Orhun Yazıtlarında o dönemde Türk toplumlarının koşullar gereği birbirleriyle savaştığı, örneğin Göktürler ile Oğuzlar, kimi zaman düşman toplumlarla ittifak kurdukları, örneğin Oğuzlar-Çin ittifakı görülmektedir. Göktürklere ortadan kaldıran başka bir Türk devleti Uygurlardır. Buradan çıkacak en önemli sonuç Türk ve akraba toplumların birbiriyle savaşabileceği ya da koşullar gereği savaştırılabileceğidir. Günümüzde yapılacak en önemli politika Türk ve akraba toplumlarıyla dostluk bağlarını güçlendirmek, dış güçlerin oyunlarına gelmemek ve varsa planlarını bozmak olmalıdır.

Yazıtlarda çatışma ve kriz yönetimi ile çok önemli tespitler yapılmış, çatışma ve krizin sonucunda bağımsızlığın kaybedileceği vurgulanmıştır. Ancak Göktürk tarihi incelediğinde bu ilkelerden ders alınmadığı ya da alınmadığı ifade edilebilir. Şöyle ki; Bilge Kağan'ın

734 de Veziri tarafından zehirlenmesi ile vefatından sonra iç karışıklıklar, çatışmalar, krizler sonucu, 735 tarihli Bilge Kağan yazıtından on yıl sonra Uygurlar, Göktürklerin egemenliğine son vermiştir (Kafesoğlu, 1988, 121). Göktürk Kağanlığı aileler olarak yaşamakla birlikte devlet olarak tarih sahnesinden silinmiştir.

Orhun Yazıtlarından Köl Tiğın ve Bilge Kağan yazıtları çok özenli yazılmış ve Çin'den gelen sanatkarlarla anıtlar resimlenmiş, süslenmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in de İtalyan ressamlarına portre yaptırdığı tarihi bilgilerde ifade edilmektedir. Vezir Tonyukuk yazıtlarında bu özenli yazı ve süsleme görülmektedir (Ata, 2012: 69). Buradan şu sonuçlar çıkabilir: Bir iş yapıldığında en güzel şekilde yapılmalıdır. O işi en iyi ustalara yaptırmalıdır. Taşa yazı yazma, anıtı resimleme, süsleme mesleki bir eğitim gerektirir. Meslek eğitimine önem verilmeli ve iyi meslek sahibi bireyler yetiştirilmelidir. O günün şartlarında güzel yazı sanatını bu günün koşullarında bilgisayar yazılımları, programları olarak dahi düşünmek mümkündür. Kısaca Türk eğitim sisteminde en iyi meslek eğitimi verilerek en iyi meslek sahipleri yetiştirilmelidir. Bu durum Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen eğitimin amaçlarına uygundur (E. Akyüz, 2006: 100).

Orhun Yazıtları üzerine öğretim ilke ve yöntemleri ve eğitim yönetimi alanında daha derin çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Acar, M. (2013). Eğitimde Hesapverilebilirlik. Eğitim Yönetiminde Kuram Ve Uygulama. (Editör: Servet Özdemir), Pegem Yayıncılık, Ankara, Ss. 381-409.

- Akay, C. (2015). Öğrenmeyi Etkileyen Temel Faktörler Ve Genel Öğrenme-Öğretme İlkeleri. Öğretim İlke Ve Yöntemleri. (Ed. Tuğba Yanpar Yelken-Cenk Akay), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2006). Eğitimin Hukuki Temelleri. Eğitim Bilimine Giriş. (Editör: Ş.Şule Erçetin-Necmettin Tozlu), Ankara: Hegem Yayınları, Ss. 65-112.
- Akyüz, Y. (2015). Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000- M.S. 2015. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Alyılmaz, C. (2000). Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme. Türk Dilleri Araştırmaları 10, 103-112.
- Ata, A. (2012). Orhun Türkçesi. (Editörler: Gürer Gülsevin- Mehmet Mahir Tulum). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Borich, G. D. (2014). Etkili Öğretim Yöntemleri. (Çeviri Editörü: M.Bahattin Acat). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. Ve Diğerleri (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Celkan, H.Y. (1991). Eğitim Sosyolojisi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Çuhadar, A. Ve Doğanay, A. (2013). Demokrasi. İnsan Hakları, Demokrasi Ve Vatandaşlık Eğitimi. (Editörler: İsmail Acun Ve Diğerleri). Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Durmuş, İ. (2007). Arkeolojik Kalıntı, Buluntu Ve Yazılı Belgelere Göre Köl Tigin-Bilge Kağan Anıtlıkları Ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları". Gazi Türkiyat, 2007/1:35-58.
- Ergin, M. (1970). Orhun Abideleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ersoy, A.F. (2013). Vatandaşlık. İnsan Hakları, Demokrasi Ve Vatandaşlık Eğitimi. (Editörler: İsmail Acun Ve Diğerleri). Ankara: Pegema Yayıncılık. Ss.69-90.
- Hesapçoğlu, M. Ve Alpaslan Durmuş (2006). Türkiye’de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hoy, K. W. & Miskel, C.G. (2015). Eğitim Yönetimi. (Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- İpek, C. (2012). Örgütsel Çatışma Ve Çatışma Yönetiminde Uygulanabilecek Örgüt Geliştirme Araçları. Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar. (Editörler: Cevat Elma-Kamile Demir). Ankara: Anı Yayıncılık. Ss. 235-270.

- Kaçar, I. (2013). Orhun Yazıtları Üzerine Türkiye’de Yapılmış Yayınların Açıklamalı Kaynakçası. Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon.
- Karahasanoğlu, T. (2002). Eski Türk Yazıtlarında İlk İletişim Belgeleri”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı: 1, Mayıs 2002, Sayfa: 189-232.
- Karasar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- Kartal, S. (2012). Risk, Belirsizlik, Kriz Yönetimi Ve Eğitim Örgütleri. Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar. (Editörler: Cevat Elma-Kamile Demir). Ankara: Anı Yayıncılık. Ss. 271-282.
- Lunenberg, Fred C. & Allan C., Ornstein. (2013). Eğitim Yönetimi. (Çev.Editörü: Gökhan Arastaman), Ankara: Nobel Yayınları.
- Şahan, H.H. (2015). Eğitimde Program Geliştirme Ve Öğretim İlke Ve Yöntemleri. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2015). Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tozlu, N. (2014). Eğitimden Feleseye-1. Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Ünalın, S. Ve Öztürk, H. (2008). İslamiyet’ten Önce Türklerde Eğitim Ve Öğretim. Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13: 2, 89-109.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.